

Sint Vincentiusgenootschappen

Ontstaan

De achtergrond van de Sint Vincentius a Paolo genootschappen¹ (SVPG) ligt in Frankrijk en is verbonden met actie van de jezuïeten op hun colleges, gericht op katholiek engagement in de zgn. Mariacongregaties.

Van daaruit is een werking gegroeid voor volwassen burgers om hun katholiek apostolaat te verbinden met armoede. Frédéric Ozanam (23 April 1813 - 8 September 1853) wordt algemeen beschouwd als stichter van de Vincentiusgenootschappen in Parijs (1833). Hij "wilde de sociale apathie van de burgerij doorbreken en tevens de groeiende kloof tussen rijk en arm indijken, die anders onvermijdelijk tot een bloedige klassenstrijd zou leiden. Het armenbezoek en de christelijke caritas leken daarvoor een goed middel." (Wilfried Wouters, *De bewogen start van het Sint Vincentiusgenootschap in België 1841-1845*, p. 29)

De stichting van de genootschappen in België is een mix van rechtstreekse Franse invloed met ook persoonlijke betrokkenheid van een aantal Belgische jongeren uit de burgerij die eerder al in Frankrijk contact hadden gehad met deze formule van katholiek apostolaat.

Het eerste Belgische genootschap is ontstaan te Luik (1841/2) onder invloed van de paters Redemptoristen. Nadien ging de verspreiding vrij snel, in Brussel (pater Boone s.j., 1842) ook in Vlaanderen en m.n. in Gent 1845 (de textielbaron Joseph de Hemptinne) en in Antwerpen 1846 (advocaat Diercksens, later Geelhand). Op die manier groeit een parallel katholiek circuit naast de parochiepraktijk en dat zal zeker in het begin tot spanningen leiden, later krijgt SVPG, door de aard van zijn leden, sterke en bepalende invloed.

Profiel

Het genootschap krijgt in België een heel eigen, weliswaar dubbel, gezicht. Onder de algemene opdracht "**Dieu comme but, les pauvres comme moyen**" speelt zich een tweeledig actieterrein af. Voor de betrokken leden gaat het om een congregatie van de hogere exclusief mannelijke² Franstalige adel en hogere burgerij die hiermee twee aspecten combineren.

De congregatie geldt enerzijds als middel tot eigen zielenheil, maar functioneert anderzijds ook als een elitaire 'club' (besloten broederschap) waarmee de betrokken adel en burgerij een stevig actief netwerk uitbouwen. Zo profileren ze zich ook als centrale betrokkenen in de Belgische politieke en maatschappelijke context.

De aanvankelijk spirituele kant van het besloten engagement is reëel en steunt op het feit dat jeugdige intellectuele katholieken terugverlangen naar de ideologische duidelijkheid én éénduidigheid van het Ancien Régime.³

Naarmate deze jonge adel en hogere burgerij ouder wordt, groeit echter hun binding met de werkelijke wereld en maakt hun spiritueel engagement plaats voor de katholieke maatschappelijke belangenstrijd. De reële situatie van de katholieke kerk die teruggedrongen wordt (na 1848) kleurt dit mee. Er treedt daardoor een sterke verschuiving op van eerder spiritueel en godsdienstig naar vooral kerks. Een verschuiving die ook merkbaar is het gedag t.a.v. de armen. Waar men aanvankelijk opener en toleranter ondersteunt, worden de eisen tot 'katholiek gedrag' als voorwaarde voor ondersteuning steeds dwingender.

¹ De naam verwijst naar Vincent de Paul, een heilig verklaard Frans priester (1581-1660) die in Bresse de eerste liefdadigheidsacties voor armen organiseerde, de eerste adellijke dames aansprak en aalmoezenier van de galeislaven was.

² Voor de vrouwelijke leden van de burgerij functioneren in Brussel 'L'Association des Dames de la Charité de la Miséricorde' (1840) en in Antwerpen pas laat de Dames de la Charité de Saint Vincent de Paul (1899).

³ "De eerste generaties Vincentianen zijn ervan doordrongen vorm te moeten geven aan de Wederopstanding van God (Rédemption de Dieu). Zij beschouwen zich als de nederige instrumenten van de goddelijke voorzienigheid, steunend op een romantische opvatting van religie, nostalgisch verlangend naar de sociale prerevolutionaire waarden. Het beklemtonen van oude morele praktijken en devoties (zie aandacht voor processies e.d. – sterk vanaf 1850) verwijst naar de intellectuele religiositeit van begin XVIIIe eeuw. (...) De mens is verloren, hij kan enkel gered worden door het permanente besef van zijn falen, door penitentie en door opofferende liefde voor de medemens. Daarom ook wordt onder de Vincentianen het lezen van de *Imitatio Christi* aanbevolen. Men ontsnapt enkel aan de eeuwige verdoemenis door te lijden, want dat is de koninklijke weg naar de hemel." J. De Maeyer, *In amore et fraternitate, Spiritualité et comportement des Vincentiens en Belgique*, p.179. Toch wordt de concrete praktijk veel minder zwaarwichtig of strikt. Het komt er vooral op aan zichzelf als katholiek te demonstreren! In de eigen bijeenkomsten wordt de wekelijkse meditatie herleidt tot 'stichtende lectuur', lezing van het evangelie, uittreksel uit de *Imitatio*, Onze Vader, Weesgegroet, fragment uit het leven van de H. Vincentius enz.

De maatschappelijke inbedding zal maken dat de Vincentiusgenootschappen een drijvende kracht worden in zowel de versterking van het traditionele katholicisme (ultramontisme) in antwoord op het 'bedreigend liberalisme', als in de strijd voor het katholieke onderwijs (zie schoolstrijd 1878-1884). Als Joseph de Hemptinne algemeen voorzitter wordt (1871-1896) is de weg helemaal open naar en de periode gekenmerkt door nadrukkelijk ultramontaans engagement.

Daarnaast functioneren de genootschappen op het lokale niveau als organisaties van armoedebestrijding waarbij er nadrukkelijk gestreefd wordt om de leniging van de harde materiële nood te koppelen aan zedelijke verheffing en onderwijs.

In feite spreken we wellicht beter over zedelijke lering dan over armoedebestrijding. De meest 'constructieve' interpretatie daarbij is dat de Vincentianen armen middelen willen aanreiken om hun eigen situatie onder controle te krijgen. Ze lezen armoede daarbij vooral nog als een tekortschieten in de organisatie van het eigen leven, meer dan dat ze oog hebben voor structurele achtergronden⁴. Zo zitten ze opgesloten in hun elitair en traditioneel religieus katholiek denken.

Bijkomend gegeven is de zeer brede verspreiding die deze lekenorganisatie kent zowel op het platteland als in steden (de start op het platteland hangt voor een deel ook samen met de hongersituaties van 1840 e.v.).

Er groeit daarmee ook een bepaalde mate van tweeledigheid, die bijvoorbeeld geïllustreerd wordt door de publicatie, vanaf begin 1860, van ook een Nederlandstalig maandblad 'Maandschrift van het Sint Vincentius a Paolo genootschap'.

De plattelandsoriëntatie werd wel zeer belangrijk geacht, omdat men meende dat daar de verbondenheid met de kerk sterker kon worden gehandhaafd. Zo dacht men ook plattelandsvlucht naar de stad te vermijden, waar de verleidingen van het socialisme groter waren en het verlies voor de kerk waarschijnlijk.

In die brede uitwaaiing van de Genootschappen treedt ook een bijzonder fenomeen op: steeds meer gaan de lokale SVPG functioneren als een soort parallel circuit voor de Burelen van Weldadigheid. Daarin speelt de sterke wil om de behoeftigen onder de kerktoren te houden en hen af te houden van alle niet-kerkelijke invloeden (liberale, later socialistische). Dit laatste zal alleen maar groeien en op het eind van de 19^e eeuw de dominante lijn gaan uitmaken van de acties van dit genootschap.

Activiteit

19^e eeuw

Huisbezoeken

Voorop staat, bekeken vanuit de ondersteuning van armen, de organisatie van **huisbezoeken**. Daarbij speelt de combinatie van lenigen van materiële nood en zedelijke (lees katholieke) lering.

In 1871 worden 10.937 gezinnen bezocht door 447 conferenties of een gemiddelde van 24 gezinnen per genootschap. Twintig jaar later is dit opgelopen tot 20.243 gezinnen door 781 genootschappen, met een gemiddelde van 25.

De gezinnen die worden bezocht moeten voldoen aan een aantal criteria. Vooraleer men op huisbezoek gaat wordt nagegaan of het gezin wel aan een voldoende morele basis voldoet (en hoe het zit met het praktiseren van de katholiciteit). Daarnaast worden inlichtingen ingewonnen over de samenstelling van het gezin, de leeftijden, beroep van vader, gezondheidssituatie, welke inkomensbronnen, welke zorg er al verstrekt wordt enz.

Volgens de statuten moeten de huisbezoeken wekelijks worden afgelegd. Daarbij worden doorgaans broodbonnen verstrekt, maar ook bonnen voor kolen, soep of vlees. De bijstand kan ook betekenen dat er dekens worden gegeven, meubels, kachels en andere huishoudmiddelen.

De manier waarop het brood 'verpakt' wordt is sprekend. Zo'n broodbon heeft op de keerzijde boodschappen: "De leugenaars hebben geene eer, en de schande volgt hen overal" (Eccles, 20), "Die wel weet te bidden, weet wel te leven" (H. Augustinus), "Loont geen kwaad voor kwaad, maar doet goed voor goed (H. Petrus).

In sommige plaatsen wordt er ook speciaal aandacht besteed aan het Sinterklaasfeest voor kinderen.

⁴ "De aanvankelijk liberaal-katholieke component verklaart waarom de Vincentianen geen structurele oplossing voor het pauperisme betrachtten, maar zicht richtten op individuele en eerder beperkte armenhulp. Het valt op dat Ozanam, in vergelijking met de andere stichtersfiguren, een maatschappijkritischer en democratischer toon aansloeg; het klassieke huisbezoek vormde in zijn ogen een middel om de sociale onverschilligheid van de jongeren uit de burgerij te doorbreken." (Jan De Maeyer, Samenvatting 'In amore et fraternitate, p.208)

Het genootschap stond ook in voor zorg bij ziekte door elementaire hulp als het leveren van ijzeren bedden, matrassen, lakens en sanitair materiaal. In dat licht zullen de genootschappen tijdens de cholera epidemieën van 1849 en 1866 grote activiteiten ontplooiën.

Het geld waarmee de SVPG zijn acties spijst komt uit drie bronnen: de giften van de leden per bijeenkomst, schenkingen en jaarlijkse omhalingen in de kerk.

Maatschappelijke actie

Eén van de bijzondere praktijken die ontstaan en die illustreren hoe men parallel gaat werken aan de Burelen van Weldadigheid is de installatie van het zgn. Armensecretariaat. Vanaf 1850 worden er op diverse plaatsen diensten georganiseerd die moeten instaan voor het schrijven van brieven, het invullen van formulieren, ondersteuning door een advocaat bij geschillen met werkgevers bvb. en dergelijke.

In 1883 getuigt Pierre Van Mossevelde over zijn praktijk te Gent: "Ik ben al dertig jaar 'secrétaire des pauvres' en elke dag van de week ben ik van 5 tot 7 beschikbaar en 's zondags van 10 uur 's morgens tot 1 uur in de namiddag. Dat heeft mij in die dertig jaar 10.380 zaken opgeleverd." (geciteerd Lory et Soete, p. 71)

Een belangrijk nevenspoor wordt ontwikkeld door het liefdadigheidsgenootschap Sint Franciscus Régis dat ijverde voor het legaliseren van onwettige kinderen en het aansporen van ouders om een katholiek huwelijk af te sluiten.

Maar één van de meest centrale engagementen in maatschappelijk perspectief is hun gerichtheid op onderwijs aan kinderen van armen. Bijgedachte is ontegensprekelijk op die manier bij te dragen tot een katholieke arbeiderselite die weerwoord zou kunnen geven aan de socialistische groeperingen. In de lijn van die volksoopvoedingsstrategie ligt ook het grote belang dat wordt gehecht aan het leren lezen en het onderhouden ervan. Bibliotheekwerkingen moeten dit vorm geven, zij het dat men daarbij vooral mikt op 'goede boeken' wat wel eens vaker neerkwam op stichtende lectuur van heiligenlevens e.d.

Specifieke morele en religieuze opvoeding

Om te beginnen worden er allerlei acties opgezet om de zondagsmispraktijk 'zedelijk' verplicht te maken. Zo wordt er bijvoorbeeld geld gegeven zodat de armen hun kerkstoel zouden kunnen betalen! De huisbezoeken zijn ook telkens een combinatie van materiële ondersteuning en religieuze sturing (bvb. door catechismussen uit te delen of religieuze teksten die achter op het brood worden geplakt). Een heel bijzondere actie, en blijkbaar ook langere heel succesvol, was de verspreiding in Antwerpen van een 'almanak'. Een instructieve moraliserende, amuserende én goedkope kalender onder de naam 'Allemans Gerief'. (vanaf 1850). Deze stichtende kalender omvatte 'ernstige onderwijzingen, raadgevingen inzake hygiëne en gezondheid, raadgevingen om ziekte en werkloosheid te voorkomen, afgewisseld met vrolijke geschiedenissen en anekdotes.

Hieruit valt af te lezen hoezeer het de Vincentianen eigenlijk te doen was om kerstening.

"Het uitreiken van aalmoezen is ons voornaemste oogmerk niet, het bijzonderste doel waernaer wy mikken is het verbeteren van de zedelyke ellende des armen, en het verminderen zyner smarten door goeden raed, door troostende en liefderyke woorden" (geciteerd in "Ons Antwerpsch St. Vincentiushuis, De Antwerpse Vincentianen 1846-1992, p. 217)

Volksonderwijs en patronaten

Illustratief voor het engagement m.b.t. het onderwijs is de breedte die de Vincentiusgenootschappen ten toon spreiden op dit punt. Eerst hebben ze oog voor de basis: bewaarscholen. Men zag dat de kleinste kinderen door werkende ouders vaker aan hun lot werden overgelaten en greep in. In Antwerpen organiseerden dames van de adel en de hogere burgerij 'la Société d'Ecoles Gardiennes d'Anvers'. In 1860 hadden ze, als eersten, al een uitgebreid netwerk van dergelijke schooltjes opgericht.

en lagere scholen, waarbij ze zich inspannen om kinderen effectief naar het onderwijs te krijgen op grond van het feit dat heel wat ouders niet beseffen dat dit onderwijs gratis is.

Hun eigen belangrijke bijdragen liggen echter in specifieke acties als het organiseren van zondag- en avondonderwijs. De patronage voor de jeugd is hier hét paradepaard. Reeds in 1853 opende een 'patronage des apprentis' in Antwerpen, toegankelijk op zon- en feestdagen van 9 tot 12 en van 15 tot 20 uur. Toelatingsvoorwaarden waren eerste communie gedaan hebben en elke zondag naar de mis gaan. Op het programma stond godsdienstonderricht, maar ook taal- en rekenen. In de praktijk kwam dit echter meestal neer op spel- en ontspanningsmomenten. Als de kinderspelen niet meer

aantrekkelijk waren dan ging men over naar sociale en maatschappelijke vorming voor de oudere patronaatsjongeren.

Deze 'bescherming' t.o.v. verkeerde invloeden werd ingegeven door de heilige overtuiging dat een zedelijke opvoeding en een degelijk beroep de garanties waren om mensen uit de armoede te halen. De eerste patronages waren al eerder in Wallonië van de grond gekomen.

De zondagsscholen en bibliotheken worden daarnaast steeds meer instrumenten in de maatschappelijke en politieke strijd. Hun opdracht verschuift naar het vormen van militante arbeiders. Rerum Novarum (1891) zal dit spoor nog versterken en sturen in de richting van spaarkassen, pensioenkasen, mutuëllistische verenigingen, en het mee opzetten van vakbonden.

20^e eeuw – eerste helft

De desoriëntatie begon eind 19^e eeuw toen men stilaan ging inzien dat de sociale kwestie en de armoede om structurele antwoorden en sociale wetten vroeg. Heel wat Vincentianen achtten deze (socialistische) weg niet begaanbaar!

De uitbouw van de christelijke arbeidersbeweging die allerlei specifieke deelorganisaties ontwikkelt remt de impact van de vroegere SVPG's af.

Hun onderwijsengagement was echter een troef die meteen ook na de Eerste Wereldoorlog werd gebruikt om, samen met een interne democratiseringsbeweging, een nieuw elan te realiseren.

Zo werd in Antwerpen "een dagvakschool voor kleermakers en schoenmakers en een avondschool voor drukkers geïnstalleerd onder de naam 'Frédéric Ozanam'. De school opende haar deuren in 1923." Achtergrond was zeker de actie van de Antwerpse overheid om zelf te investeren in beroepsonderwijs.

De vroegere patronage vond in Antwerpen een nieuwe weg in de speelpleinwerkingen tijdens de vakanties en vakantiekolonies

In Vlaanderen kregen de Vincentianen ook last van hun etiket van 'franstalige bourgeoisie'.

In de jaren dertig ontstaat een nieuw spanningsgebied binnen het katholieke veld: de nood aan positionering t.a.v. de katholieke actie drong zich op. Temeer daar die zich eigenlijk in hetzelfde apostolaatspoor bewoog als de SVPG. Daarom presenteerden ze zich 'als de meest voltooide vorm van lekenapostolaat'! Het probleem was wel dat de SVPG een jongerenaanhang misten, die net wel vanuit de nieuwe Katholieke Actiecontext werden aangesproken (zie elders).

De terreinafspraak leidde er ook toe dat er goede relaties konden worden uitgebouwd met bvb. de KAJ en bepleitten Vincentianen bij hun zorgpopulaties, aansluiting van jongeren bij de KAJ.

Vóór de jaren veertig verschuift stilaan ook de visie op liefdadigheid als drijfveer. Sommigen zagen dat het oude 'leningen van directe nood' beter plaats maakte voor preventie. (Voorzorg was het woord dat in België hiervoor in zwang raakte).

Het einde van de 'broodbonnen' kwam in zicht! Maar het verlaten van de aalmoesstrategie was zeker nog geen algemeen feit, integendeel. Een flink deel van de Vincentianen bleef geloven in het belang van materiële bijstand en kregen ook lange tijd gelijk. Niet verwonderlijk als we de basisfilosofie van de beweging in rekening nemen!

Wel raakte men het eens over het anders aankijken tegen wat ooit een gruwel was in de ogen van Vincentianen: de werking van de openbare weldadigheid. De conferenties werden zowaar uitgenodigd om samen te werken met de nieuwe C.O.O.'s, zij het dat de autonomie van de SVPG's diende te worden gevrijwaard en functioneerden Vincentianen in commissies, alleen ten persoonlijke titel.

Omdat er andere kanalen waren om de materiële tekorten te bestrijden, begonnen de SVPG meer de nadruk te leggen op liefdadigheid. "Het geloofsleven verdiepen, actief participeren aan de cultus en de vroomheidsoefeningen, dat was de eerste plicht van de conferenties. De uitstraling van het Genootschap hing af van de toewijding van elk lid. Eén van hen bevestigde dit ronduit: "om het succes te hebben wat wij allemaal ambiëren moeten we ons innerlijk leven op de eerste plaats stellen. Zelfheiliging staat voorop!" (p.111) waaruit aandacht voor liturgische en eucharistische devotie volgde.

20e eeuw – tweede helft
Ter illustratie

WEDERZIJD'S HULPBETOON

Oude vestingstraat, 7A-220

B-8500 Kortrijk

Président:

Yola Vermeulen

Tel. 32/56 21 52 70

Fax. 32/9/22.31.815

yolavermeulen@tiscali.be

In België werkt de vrijwilligersvereniging Wederzijds Hulpbetoon of Equipes d'Entraide in de geest van Vincent de Paul aan een betere wereld. Yola Vermeulen uit Kortrijk is al dertig jaar actief bij de Vlaamse vleugel van de vereniging.

Hieronder Artikel uit Inspiratie, jg 9 nr. 6 – juli/augustus 2004

Toen ik in 1974 voor het eerst kennismakte met het vrijwilligerswerk van Wederzijds Hulpbetoon, zocht ik vooral een zinvolle manier om mijn blik te verruimen buiten het huishouden met een stel kleine kinderen”, vertelt Yola Vermeulen. “Mijn kinderen gingen ondertussen naar school, zodat ik dagelijks enkele uren zelf kon organiseren. Ik kom uit een katholieke familie met sociaal besef en wilde me op maatschappelijk gebied gaan inzetten.” Ze kwam in contact met de Kortrijkse kern van Wederzijds Hulpbetoon. De vrijwilligersvereniging steunt op plaatselijke kernen die zelf kiezen waarvoor ze zich inzetten: armoede, eenzaamheid, zieken- of bejaardenbezoek. De meeste hebben initiatieven ontwikkeld tegen armoede: vooral tweedehandskledingwinkels. De opbrengst wordt gebruikt om (gratis) voedselpakketten samen te stellen.

Vincentius

Wederzijds Hulpbetoon gaat terug op de spiritualiteit van Vincentius a Paulo, en dat sprak Yola Vermeulen wel aan. “Kenmerkend voor de jaren zeventig was dat christelijke inspiratie minder belangrijk werd”, weet Yola nog. “Over Vincent de Paul werd al helemaal niet gesproken. Het paternalisme moest verdwijnen en dus zwegen ze de heilige Vincent ook maar dood. Mij sprak vooral zijn respect voor de medemens aan. Vincent de Paul zag in elke mens een stuk Christus, en vond armoede en ongelijkheid onrechtvaardig. Mijn inzet voor Wederzijds Hulpbetoon werd dus ook een verdieping van mijn innerlijk leven: terwijl je geeft aan de arme, krijg je heel veel terug aan inzicht en levenswijsheid.”

Voldoening

“Er is veel verborgen armoede die moeilijk op te sporen is”, zegt Yola Vermeulen. “Een winkel in tweedehandskleren maakt de drempel lager. Vroeger deden we veel huisbezoeken, maar nu proberen we meer te organiseren om mensen te laten komen. Aan iemand die naar de tweedehandskledingwinkel komt, zie je soms dat men in de miserie zit. Kleren verkopen is een manier om contact te leggen met die mensen, want om te kunnen helpen is een vertrouwensrelatie nodig. Naar tweedehandse kleren is altijd vraag. Bij het wisselen van de seizoenen, komen er wel meer mensen. Vroeger merkten we dat immigranten die 's zomers het thuisland bezochten een heleboel kleren kwamen kopen, maar dat is nu verminderd.”

De situatie van kansarmen is soms hard, weet Yola. “Je moet je daar een beetje tegen wapenen en je er bewust van zijn dat je niet alles kan oplossen. De meeste voldoening put ik uit het contact met mensen. Niet zozeer uit de resultaten, want vaak duurt het lang voor die er zijn en soms zien we ze ook niet. Niet iedereen raakt uit de vicieuze cirkel, die mensen geven we vooral warmte. Mensen in nood hebben trouwens humor en lachen vaak.” Het gebeurt dat iemand die geholpen is, nadien zelf vrijwilliger wordt. Zo kunnen politieke vluchtelingen of uitgedoemde die zich nuttig willen maken, fungeren als tolk voor andere kansarmen. “Die samenwerking gaat goed. Er is altijd wel iets te doen en alle vrijwilligers zijn belangrijk.”

Katleen Van Landschoot - Welzijnsschakels, Huidevetterstraat 165, 1000 Brussel, Tel. (0032) 2 502 55 75, Fax. (0032) 2 502 58 09, e-mail: info@welzijnszorg.be.